

JACEK KUROŃ

GRUNDPRINCIPER

Översättning: Tomas Håkanson

Översättarens anmärkning:

Två viktiga begrepp i Kurońs artikel är de polska orden "dobro" och "spoleczeństwo", vilka båda har flera motsvarigheter på svenska. "Dobro" har grundbetydelsen godhet, men kan också syfta på något som av den enskilda människan upplevs som gott eller tillfredsställande, eller på materiella tillgångar. Beroende på sammanhanget har jag översatt det omväxlande som "godhet", "(människans) goda", "(människans) bästa", "(människans) väl", "det (materiellt) goda" eller "tillgångar". Artikelförfattaren tycks inte skilja på ordets olika betydelser utan ser troligen allt detta som samma sak, dvs något i grunden gott.

"Spoleczeństwo" kan översättas till "folket" eller "samhället", men i den senare betydelsen syftar det alltid på det civila samhället, alltså medborgarna i motsats till staten. Att som ofta görs på svenska sätta likhetstecken mellan samhället och staten är främmande för polskt språkbruk. //T.H.

Under det dryga år som förflutit sedan arbetarupproret i juni 1976 har en bred demokratisk oppositionsrörelse utvecklats i vårt land. Den utmärks av mångfald i verksamhetsformer, metoder och program. Rörelsens styrka ligger i mångfalden och vi varken bör eller kan sträva efter organisatorisk enhet. Det ska dock inte behöva hindra oss från att utarbeta en plattform för samförstånd, det vill säga definiera vilka uppgifter, mål och idéer som förenar oss, och samtidigt komma fram till vad som skiljer oss åt, vad vi har olika åsikter om.

Det handlar alltså inte om att vi inte skulle skilja oss åt, utan om att kunna samverka trots våra skiljaktigheter och tack vare dessa skiljaktigheter kunna uppnå allt svårare och mer komplexa mål.

Den grundläggande plattformen för samförstånd är ett program för dels uppdrag och mål, dels idémässiga grundprinciper.

I min artikel från oktober 1976, Tankar om ett handlingsprogram, koncentrerar jag mig huvudsakligen på den första frågan. Den artikeln anser jag idag vara lika aktuell som när den skrevs. Som framgår av rubriken vill jag nu i stället ta itu med grundprinciperna.

En plattform för skillnader och samförstånd

Vi står i opposition mot ett totalitärt system, alltså en sådan samhällsstruktur där initiativ, information och beslut är koncentrerade till ett och samma centrum. Om vi vill vara konsekventa måste vi följaktligen motsätta oss en liknande struktur i oppositionsrörelsen, motsätta oss principen om enighet och en enda gemensam centraliserad organisation. Eftersom mitt syfte är att söka en grundläggande plattform för förståelse mellan olika grupper, strömningar, kretsar, är det absolut inte fråga om att skapa ett enda enhetligt program, utan om att formulera olika och olikartade texter på ett sådant sätt att en diskussion dem emellan blir möjlig. I första hand bör man så tydligt som möjligt söka skilja de överordnade värderingarna från medlen och formerna för deras genomförande. En diskussion där man blandar dessa två frågor kan inte leda till samförstånd.

Värderingar i sig själva är i princip bortom all diskussion, de handlar om mål att sträva efter eller utgör den moraliska och idémässiga grunden för våra handlingar. Därmed kräver de ingen motivering och kan inte heller motiveras. (Med motivera menar jag att hänvisa till någon högre eller mer allmängiltig värdering än den som ska motiveras.)

Vad gäller medel och vägar till förverkligande av värderingarna krävs både motivering och diskussion, och detta av tre skäl. För det första gäller det att visa på att de medel och verksamhetsformer som föreslås verkligen främjar de värderingar vi vill verka för. För det andra att visa på att de är förenliga med, eller i varje fall inte bryter mot, moraliska normer. Vi vet ju redan med säkerhet att ändamålet inte helgar medlem, tvärtom - medlen deformerar ändamålet. För det tredje gäller det att visa på att de är realistiska, alltså anpassade till den situation vi verkar i.

Uppdelningen i värderingar i sig själva och medel för deras förverkligande är teoretiskt sett korrekt och lätt att genomföra. Men i praktiken är det inte så enkelt. När värderingar formuleras isolerade från varandra i abstrakta kategorier väcker de i allmänhet inget motstånd och det är lätt att bli överens. Tyvärr kan de dock inte förverkligas i sin abstrakta form. Om värderingarna i sig själva ska kunna bli grundprinciper i ett handlingsprogram krävs alltså att de relateras till den samhälleliga verkligheten. Med andra ord att de formuleras som allmänna handlingsprinciper, krav gällande samhällsordningen, mellanmännsliga relationer och samhällelig praktik. I detta ingår dock inte bara värderingarna i sig själva utan också olika former för praktiskt förverkligande av dem som kräver både motivering och diskussion. När vi talar om formerna för genomförande av de värderingar som uttrycks i grundprinciperna bör det dock hänföra sig till långsiktiga målsättningar för handlandet, vi bör postulera idealförhållanden och inte gå in på tillfälliga konkreta åtgärder. Det gäller alltså att beskriva våra skiljaktigheter på ett mer komplicerat sätt och skilja på långsiktiga mål och tillfälliga konkreta åtgärder.

Grundprinciperna består alltså av ett slags överordnade värderingar, explicit eller implicit formulerade, samt de allmänna formerna för deras förverkligande, vilka utgör långsiktiga mål för vår verksamhet eller åtminstone är komponenter av dessa mål. Det innebär att grundprinciperna trots allt måste motiveras och diskuteras i den mån de är ett sätt att förverkliga målen. Då gäller det att visa på att detta sätt främjar förverkligande av den överordnade värdering som ligger bakom, samt att det är realistiskt, alltså möjligt att genomföra i det samhälle vi har.

Pluralismen är till exempel en grundprincip som kommer ur den överordnade värderingen om individens suveränitet. Vägen till dess förverkligande är ett politiskt program som tillåter en mångfald av rörelser, partier och grupperingar där individen kan uttrycka och förverkliga sina strävanden. I detta perspektiv är en nödvändig ingrediens för förverkligande av grundprincipen ett politiskt system som dels garanterar varje medborgare verklig föreningsfrihet och dels möjliggör för olika och olikartade organisationer att utarbeta ett gemensamt program för samhälleligt samarbete. Den parlamentariska demokratin är enligt min mening ett sådant system, ett nödvändigt men inte tillräckligt villkor för att förverkliga individens suveränitet. Därmed blir alla motståndare till den parlamentariska demokratin mina ideologiska motståndare som jag kommer att bekämpa ideologiskt och politiskt.

Man kan dock vara motståndare till den parlamentariska demokratin med utgångspunkt i den överordnade värderingen om individens suveränitet och kritisera parlamentarismen som en otillräcklig form, som begränsar eller rent av deformerar suveräniteten. Anhängare till en sådan inställning är förvisso mina idémässiga motståndare, men jag måste söka samförstånd med dem och ett sådant samförstånd är åtminstone teoretiskt möjligt. Om någon däremot motsätter sig den parlamentariska demokratin och samtidigt avvisar den mänskliga individens suveränitet med hänvisning till något slags överindividuella intressen utgående från klassen, nationen eller staten strider denna inställning helt mot min och inget samförstånd är möjligt.

Man får under inga omständigheter anpassa de överordnade värderingarna och moraliska normerna till den aktuella situationen. Av detta följer att grundprinciper som har att göra med förverkligande av överordnade värderingar i samhället som helhet bara får anpassas till det som hos den enskilda människan eller i samhällslivet i stort är oföränderligt. Att anpassa grundprinciperna till den aktuella politiska situationen, inrikes eller utrikes - som så ofta görs och detta inte bara av skribenter som måste passera genom censuren - är ett uttryck för den moraliska förödelse som totalitarismen har förorsakat.

Däremot är det nödvändigt att anpassa delmål och kortsiktiga åtaganden till den aktuella politiska och sociala situationen. Med andra ord måste de uppgifter vi åtar oss förverkliga grundprinciperna i så hög grad som det är möjligt här och nu eller i ett nära framtidsperspektiv. Ofta, särskilt i fråga om uppgifter som innebär påtryckningar på makthavarna, betyder det att man tvingas tillämpa

minimalism. Motstånd mot denna minimalism innebär förakt mot folket, eller är i bästa fall en irrationell följd av motståndet mot den totalitära maktens lögn. Slagordet ”ju sämre desto bättre”, ett klassiskt uttryck för folkförakt, har alltid förekommit och förekommer fortfarande bland oppositionella som skuffats undan till samhällets marginaler, alltså är utan fast arbete. Jag är själv en av dem och vet av egen erfarenhet hur lätt det är att börja förakta människor som av omsorg om hustru, barn, arbete eller karriär inte vågar ta risker. Men det innebär som sagt ett förakt mot folket. Såvitt jag kan se föds inte längre några terroristidéer i oppositionskretsar, men fortfarande hotas vi av maximalism, alltså att vi ägnar oss åt sådana uppgifter som kan förverkligas endast av människor i marginalen och som samtidigt orsakar att allt fler människor hamnar i marginalen. Människor som förlorat sitt arbete, sina försäkringar och möjligheterna att resa utomlands, publicera sig och göra vetenskaplig eller konstnärlig karriär har inget annat att frukta än fängelset. Oavsett hur stor fruktan de känner inför det, och fruktan känner alla, har de ändå enormt mycket mindre att förlora än alla andra medborgare. Därför har dessa ur systemet utstötta människor i motsats till andra medborgare inget personligt intresse av mindre förbättringar av systemet.

Av förståeliga skäl är det marginaliserade människor som är de mest aktiva oppositionella. Men om de påtvingar hela rörelsen arbetsuppgifter som stämmer med dessa aktivisters egna möjligheter och perspektiv kommer de att isolera rörelsen från folket och begränsa den till de marginaliserades skara. Oppositionen i Polen och (skulle jag tro) i totalitära system i allmänhet, har i första rummet karaktären av moraliskt uppror. Grunden för oppositionen är en upprördhet över att makthavarnas åtgärder strider mot den allmänna etiska uppfattningen i samhället. Totalitarismen är nämligen omoralisk, och det i flera avseenden: i praktiken, i de mål som den totalitära maktens representanter uppställer och i systemets oavsiktliga effekter. Den är omoralisk både i praktiken och vad gäller sina mål eftersom den innebär att en liten självutnämnd grupp har en odelbar, på våld grundad makt över hela folket. I partiets och statens propaganda motiveras samtidigt denna makt med hela folkets, nationens och de arbetande klassernas vilja. Systemets hela syfte är först och främst att upprätthålla denna lilla grupps makt och samtidigt fiktionen om dess folkliga stöd, och detta gäller såväl statens politik som hela det förstatligade samhällslivet. Det totalitära systemet är omoraliskt i alla sina effekter och funktioner eftersom det fråntar hela folket initiativ, information och beslut och därmed förstör de sociala banden, och samtidigt med dem den kollektiva etiken och ansvaret för den gemensamma nutiden och framtiden. Varje samhällsaktivitet blir i ett sådant system förstatligad, eftersom den initieras och organiseras av staten, och därmed samtidigt depraverad. Att verka på annat sätt än innanför statens ramar förefaller omöjligt eller ineffektivt. I en totalitär stat är det därför svårt att hitta verksamheter som föds ur ett ansvar för hela samhällets nutid och framtid. Ännu svårare är det, särskilt för unga människor, att acceptera det onda som begås och brer ut sig på grund av makthavarnas åtgärder. Ungdomarna protesterar mot de statliga myndigheternas åtgärder eftersom de ses som moraliskt onda, och de antar som grundläggande kriterium för sina handlingar att ”inte göra som de”. Detta faktum innebär en stor fara för oppositionsrörelsen och samtidigt en ännu större möjlighet. En fara eftersom i ett totalitärt system all slags av staten oberoende verksamhet trotsar systemet och därmed, oavsett de verksammas personernas intentioner, får en politisk karaktär och politiska konsekvenser. Om vi å andra sidan i vårt politiska handlande programmatiskt avstår från politiskt tänkande minskar vi avsevärt handlingarnas effektivitet och underlättar manipulation av den rörelse vi skapar. Jag ser moralisk känslighet som den demokratiska rörelsens stora chans eftersom vårt lands framtida samhällsordning skapas just genom denna rörelsens handlingar, och jag är övertygad om att den framtida ordningen kommer att bli likadan som de handlingar genom vilka vi skapar den.

I min artikel ”Tankar om ett handlingsprogram” har jag formulerat en tydlig grundprincip och samtidigt ett långsiktigt mål: en suverän polsk stat med ett suveränt pluralistiskt samhälle. Jag föreslog också som ett etappmål, en möjlig väg till förverkligande av slutmålet, uppgiften att finlandisera Polen (vilket innebär i princip fullständig statlig suveränitet i inrikespolitiken men vissa tydligt formulerade begränsningar i utrikespolitiken). Eftersom denna idé gällde vägen till

förverkligande av en viss uppgift krävde den motivering och diskussion, och den var bara relevant i relation till det mål den skulle sikta mot. Svaret från en politiker av den äldre generationen¹ var att jämföra mina idéer med Targowicakonfederationen² och den sovjetstödda Kommittén för nationell befrielse från 1944. Detta är ett lysande exempel på hur man inte bör diskutera. Den som vill hävda att min idé innebär högförräderi kan göra det från två olika utgångspunkter: antingen kan man betrakta vägen till förverkligande som liktydig med grundprinciperna, vilket leder till ett "allt eller inget"-tänkande som i praktiken paralyserar all verksamhet; för det andra kan man betrakta Finlands status som ett steg bakåt i jämförelse med det kommunistiska Polen. Den som tänker så måste väl anse att vi idag är ett suveränt land. I både dessa fall gäller det att formulera sin inställning rakt ut och motivera den, vilket den nämnde politikern tyvärr inte gjorde utan ersatte resonemanget med invektiv som skulle appellera till patriotiska känslor.

Alla slags åsiktsskillnader rörande medel, vägar till förverkligande och delmål - bara de är tydligt formulerade och diskuteras hederligt - är enastående värdefulla för människor som är inriktade på handling. Ju mera vi skiljer oss åt i diskussionerna, desto större chanser har vi nämligen att handla effektivt. I den mån grundprinciperna utgör vägar till genomförande berör detta konstaterande även skillnader på idéplanet.

Skillnader i idéer och politisk inställning, kanske mycket djupa sådana, finns även bland folket som helhet och om dessa skillnader inte artikuleras öppet blir det omöjligt att föra en meningsfull diskussion eller att utveckla ett program, och samtidigt blir våra handlingar mindre effektiva.

Överordnade värderingar

De överordnade värderingarna är som sagt inte föremål för diskussion och kan inte motiveras, men det är de som måste ligga till grund för alla våra handlingar. Alltså - om vi har olika överordnade värderingar skiljer vi oss åt på ett fundamentalt sätt som omöjliggör varje form av samförstånd. En överordnad värdering för mig, och här följer jag i spåren på den liberala tolkningen av den europeiska kulturens traditionella värden, är den mänskliga individens goda. I det här fallet talar jag dock inte om det goda i transcendent mening, utan om vad var och en själv anser som gott och värdefullt, med andra ord alltså om att förverkliga varje enskild människas strävanden. I denna mening fastställer var och en vad som är gott för en själv. En omistlig del av detta goda är följaktligen själva definitionen av det - bestämmanderätten över det egna livet eller med andra ord varje människas suveränitet. Människans suveräna goda i denna mening kan inte lämnas i någon annans händer; staten, samhället eller familjen bör endast fastställa de villkor under vilka var och en skapar sitt eget väl. Härav följer att människans skapande handlingar, som faktum och som möjlighet, är ett annat omistligt element i den här formulerade överordnade värderingen. I vänsterns värdesystem betraktas individens skapande å ena sidan som ett sant förverkligande av det mänskliga, alltså raka motsatsen till alienation, å andra sidan som en möjlighet till verkligt självbestämmande, ett kollektivt skapande av en ordning som kan förverkliga varje enskild människas strävanden.

Ett överordnat värde för mig är alltså varje människas goda, suveränitet och skapande.

Under de senaste tio åren har jag och några vänner ur vänstern från upprorsrörelserna 1956 och 1968 upptäckt Evangeliet som universell etisk kodex. Jag tror att varje epok måste läsa Evangeliet på nytt och jag menar att vänstern har lämnat viktiga bidrag till den nutida läsningen av Evangeliet.

1 Kuroń syftar här på Stefan Kaczorowski, under mellankrigstiden kristdemokratisk politiker, som strax efter att han blivit medlem i KOR attackerade Kuroń för uttalanden han gjort i en intervju för Le Monde 1977.

2 I polsk historia en symbol för högförräderi. Targowicakonfederationen var en sammanslutning av polska adelsmän som med hjälp av Katarina den stora av Ryssland gjorde väpnat uppror mot den polske kungen, något som i förlängningen ledde till Polens undergång som självständig stat.

Jag är övertygad om att varje människa önskar ett eget liv skapat på suverän grund och i detta liv önskar förverkliga universella och i varje situation överordnade värderingar, alltså transcendentala värderingar: godhet, kärlek, sanning, skönhet. Jag är övertygad om att förverkligandet av varje människas goda, suveränitet och skapande såsom överordnade värden i samhällslivet innebär att tjäna godheten, kärleken, sanningen och skönheten. Enligt min mening ålägger oss Evangeliet att relatera alla slags överordnade värderingar till konkreta människor och deras liv, och den här formulerade triaden människans goda, suveränitet och skapande uppfyller det kravet. Dock måste man vara medveten om att ett värdesystem skapat med dessa tre begrepp som grund blir inbördes motsägelsefullt när det ska översättas till mänsklig handling. Människors strävanden är olika, men förverkliga dem kan vi bara göra tillsammans med andra. När olika människor måste förverkliga sina strävanden tillsammans blir dessa strävanden motstridiga. Individens försök att förverkliga dem under interaktion med andra i samhället sker till priset av att de egna strävandena begränsas och deformeras, underordnas andra människors strävanden. I sin suveräna strävan efter mer av det materiellt goda underkastar sig människan under åtta timmar dagligen tvångsarbete i en fabrik eller på ett kontor. Om människan i stället i sin strävan efter suveränitet begränsar sin medverkan i den samhälleliga interaktionen avstår hon i stället från mycket av det materiellt goda, allt sådant som vi vant oss vid att anse som oundgängligt för att leva. Kort sagt offerar människan antingen sin suveränitet för att kunna förverkliga vissa andra strävanden eller offerar andra goda ting för att kunna öka sin suveränitet. Förutom motsättningen mellan vissa människors goda och suveränitet och andra människors goda och suveränitet ser vi här att det också finns en motsättning mellan det materiellt goda för en enskild människa och samma människas suveränitet. Det som vi skapat under generationers arbete - hemmet, kulturen och landskapet - är något gott för alla i samhället, men det är omöjligt att skapa utan att samtidigt ändra och omskapa. Härur kommer motsättningen mellan människans goda och skapandet, och därmed även mellan skapandet och suveräniteten.

Dessa motsättningar framträder i varje enskild människas handlingar som inre konflikter, och i den samhälleliga interaktionen som sociala, politiska och ideologiska konflikter.

Anhängare av statlig interventionism motsätter sig människans suveränitet till förmån för hennes goda. Gratis läkarvård, pensioner, rätten till arbete, för att inte tala om skolplikt och obligatorisk vaccinering, allt detta är former för begränsning av individens suveränitet till förmån för hennes otvivelaktiga goda. Klassiska liberaler motsätter sig detta otvivelaktiga goda till förmån för individens suveränitet och motiverar med viss rätt att om staten får överhöghet över medborgaren inom ett område tenderar det att utvidgas till alla andra områden.

Vänstern har skrivit skapandets program på sina standarder och måste därmed även motsätta sig traditionen i den mån traditionen omöjliggör skapandet eller inte kan samexistera med det. De konservativa försvarar traditionen mot skapandet i medvetande om att ett samhälle utan kontakt med traditionen krymper och dör. Här är det viktigt att minnas att om man i den samhälleliga praktiken negerar vissa mänskliga värden till förmån för andra, då negerar man samtidigt alla mänskliga värden. Att radikalt begränsa människans goda i suveränitetens namn - som i 1800-talets Storbritannien och USA - ledde i praktiken också till en radikal begränsning av suveräniteten för en betydande del av folket. Statsinterventionismens triumf över individens suveränitet i de fascistiska Tyskland och Italien, det kommunistiska Ryssland och andra länder i det så kallade socialistiska blocket orsakade en radikal begränsning av det materiella goda för alla eller nästan alla invånare i dessa länder. Till följd av traditionens totala dominans över skapandet i 1700-talets Frankrike blev de flesta fransmän så kraftiga motståndare till traditionen att de under franska revolutionens stormiga år försökte krossa den totalt. Vi kan tillägga att i de så kallade socialistiska länderna har å ena sidan skapandet totalt besekrat traditionen, vilket syns i statsmakternas planer för omvandling av verkligheten, men å andra sidan är alla former av skapande kraftigt begränsade och reglerade.

I ovanstående karaktäristik av olika politiska tendenser, givetvis förenklad och långtifrån komplett, accepterar jag alla dessa tendenser som komponenter i den samhälleliga interaktionen. En total seger, eller lika gärna ett totalt nederlag, för någon av dessa riktningar skulle bli en olycka för samhället. Tyvärr kan jag här inte utveckla denna problematik. Jag nöjer mig med påpekandet att ju mer fullständigt de överordnade värderingarna förverkligas i samhällslivet, desto fullständigare utvecklas alla de politiska idéinriktningar som accepterar pluralismen och desto fullständigare kan dessa politiska inriktningar få sitt uttryck i ett handlingsprogram som omfattar hela samhället.

Jag är övertygad om att varje samhällsrörelse måste betona endast vissa värderingar eller artikulera endast vissa strävanden, och på samma sätt måste den motsätta sig andra värderingar och strävanden. Men var och en som i princip, i sitt program, motsätter sig individernas goda, allas eller bara någras, eller motsätter sig suveräniteten och skapandet, oavsett vilka värderingar man hänvisar till eller hur tillfälligt detta motstånd kan tyckas vara, betraktar jag som min idémässiga motståndare i den mest grundläggande mening.

Jag vet att jag när jag motsätter mig totalitarismen vänder mig mot det goda för de människor som samarbetar med den totalitära diktaturen. Jag gör det eftersom deras goda på ett radikalt sätt slår mot andra människors goda, suveränitet och skapande, och dessa andra människor utgör dessutom en stor majoritet av folket. Jag motsätter mig dock inte i princip de människornas goda eftersom deras samarbete med den totalitära diktaturen har en tillfällig karaktär och kommer att upphöra samtidigt som diktaturen upphör.

Vänsterns ansvar

Den oppositionelle socialisten Edward Lipiński skrev när han firade sjuttio år som aktivist i den socialistiska rörelsen ett ”Öppet brev till Polska förenade arbetarpartiets generalsekreterare Edward Gierek”³ där han radikalt gjorde upp räkningen med det förhärskande politiska systemet i Polen. Han visade på att detta system inte har någonting gemensamt med socialismen utan kommer ur den ryska statens despotiska traditioner. Att detta system har införts och etablerats även i vårt land beskrev Lipiński som en direkt följd av Sovjetunionens militära och politiska makt.

Detta är tvivelsutan en träffande beskrivning av verkligheten, och dessutom stämmer den väl med en allmän övertygelse bland det polska folkets breda lager. Om detta vittnar grasmattan på Warszawas militärkyrkogård som genom en tyst överenskommelse bland Warszawaborna ses som en symbolisk grav för de polska officerare som mördades av NKVD i Katyń. Vid varje allhelgonahelg brinner där tusentals ljus från morgon till kväll. Egentligen är det en symbol för en symbol, eftersom Katyń symboliserar de polsk-sovjetiska relationerna från 17 september 1939 (dagen för den sovjetiska invasionen i Polen) fram till idag. Visserligen har det politiska systemet påtvingats polackerna utifrån men de som genomförde det i praktiken var människor ur den polska vänstern: kommunister, socialister, radikala bondeaktivister. Vi - polska vänstermänniskor - slog sönder den nationella enighet som hade växt fram i motståndsrörelsen mot den tyska ockupationen. Det var vi som förstörde försöken att organisera autentiska politiska rörelser som verkligen skulle representera olika samhällsgruppers intressen. Det var vi som kvävde alla försök till folklig organisation, alla försök och initiativ till att utforma ett självständigt vetenskapligt tänkande och en autentisk kultur. I detta verk av social destruktion användes massarresteringar, fängelser och fångläger, mord och tortyr, lögner, förtal och förfalskning. Föräldrar blev förföljda för sina barns uppbyggda brott och barn blev förföljda för sina föräldrars uppbyggda brott.

Ansvar för allt detta ligger hos oss som då bar röda slipsar och röda medlemskort. Individuellt ansvar bär vi förstås i olika hög grad. Förutom i vissa extrema fall är dock detta en fråga för vars

3 Lipińskis brev till Gierek publicerades i Le Nouvel Observateur i april 1976.

och ens eget samvete. Det som här intresserar mig är vänsterns ansvar i stort. Det råder nämligen ingen tvekan om att det framför allt var den polska vänstern som stödde det system som fördes hit på den segrande Röda arméns stridsvagnar. Inte nog med det, nästan alla de vänsteranhängare som befann sig i hemlandet vid den tid när kommunismen infördes ställde sig på segrarnas sida. (Detta gäller nästan alla dem som före kriget var medlemmar av det polska kommunistpartiet KPP, vidare en stor del av dem som före kriget var medlemmar av socialistpartiet PPS och även många som före kriget var medlemmar av bondepartiet PSL.) Det är visserligen sant att för de flesta av dem var skälet till att stödja de nya makthavarna att de genomförde viktiga sociala reformer som den polska vänstern hade krävt sedan gammalt, inte någon större entusiasm för det nya okända sovjetiska systemet. Det förändrar dock inte faktum. Jag vill understryka att det fanns socialister som försökte att aktivt motsätta sig stalinismen. PPS-ledaren Kazimierz Pużak dömdes i en process i Moskva mot ledarna för den polska underjordiska motståndsrörelsen under kriget och senare i en process i Warszawa mot den socialistiska gruppen ”Frihet jämlikhet oberoende”. Han dog 1950 i fängelset i Rawicz. Jag upprepar: större delen av den polska vänstern stödde det nya systemet i ord och handling, och vad de eventuellt hade för känslor och tankar kring detta går tyvärr inte att ta hänsyn till i sammanhanget.

Vad gäller individuella motiv hos de människor som stödde stalinismen finns det de som nämner sådant som fruktan, maktlystnad, längtan efter ett bekvämt liv, till och med dålig karaktär. Men det går inte att hävda gentemot vänstern som helhet. Man kan inte påstå att personer ur vänstern oftare känner fruktan eller längtar mer efter makt och ett bekvämt liv än andra polacker. Svaret på frågan om de gemensamma motiven för olika vänstergruppers engagemang på den sovjetiska socialismens sida måste sökas i likheterna i program, ideologi och värderingar.

Vad gäller överordnade värderingar kan man hävda att vänsterns program kommer ur det etiska system som jag presenterade ovan. I vänsterns värdesystem är människan ett överordnat värde, men i en vulgärversion av Marx idéer har hon slätats ut till endast en av sina många roller i samhället, nämligen rollen som säljare eller köpare av arbetskraft. Det gjorde det lättare för vänsteranhängare att i värdekonflikter uttala sig entydigt på skapandets sida mot traditionen och för människans materiella goda i motsats till hennes suveränitet. Denna andra grundbult i vänsterns program uppkom i opposition mot laissez-faire-ideologin, alltså den variant av liberalismen som gör människans suveränitet till ett absolut värde och utifrån detta stödjer den starkares rätt (den skickligares, rikares, mer välutbildades). Dessa två grundvärderingar finns med i varje vänsterprogram liksom även i kommunismens politiska praktik, det vill säga en situation när vänsterns program kan förverkligas utan det pluralistiska samhällets begränsningar.

Att i namn av människans materiella goda motsätta sig traditionen och människans suveränitet innebär ett program för att med våld förverkliga en ny ordning av allmän lycka, styrd endast av den egna ideologin som framhäver människans/arbetarens goda i abstrakt mening. Våld innebär framför allt revolution, och efter revolutionen statliga dekret. Och faktum är att även de delar av vänstern som den revolutionära vänstern brukar kalla reformistiska menar att den nya ordningen ska införas genom statlig lagstiftning.

Folket består dock inte uteslutande av arbetare, inte ens till större delen. Marx förutsägelser slog alltså fel. Och än viktigare: inte ens en storindustriarbetare vars hela släkt sedan generationer varit fackföreningsmedlemmar känner sig endast eller ens till större delen som arbetare. En person kan inte reduceras till sin yrkesroll. En människa är också familjefar, kyrkobesökare, husägare, motorcykelägare, patriot, idrottsman, musikalskare, medborgare i en stad eller en mindre ort, konsument, för att nu inte tala om att allt detta tillsammans är otillräckligt för att beskriva vad en mänsklig varelse egentligen är.

Den nya ordningens program har utarbetats av en liten grupp teoretiker och även om vi skulle gå

med på att det verkligen uttrycker arbetarnas intressen kommer det, om det förverkligas, att motverka alla andra strävanden i samhället. Om vänsterns program förverkligas i ett demokratiskt parlamentariskt system kommer alla samhällsintressen som inte ingår i detta program att uttryckas av andra politiska grupper (dels de som försvarar traditionen, religionen, nationen osv och dels de som försvarar människans suveränitet, yttrande-, samvets- och föreningsfrihet osv)

Sådana grupper kan effektivt hindra att den nya ordningen genomförs på trots mot folkets vilja, särskilt som de i den nya situationen kan tänkas få ett starkare folkligt stöd. Det är just därför som vänstern efter en valseger "förråder socialismens sak" medan den efter en revolution i stället krossar alla andra politiska grupperingar och därmed alla andra möjligheter att artikulera olika samhällsintressen. Ett vänsterprogram som genomförs på detta sätt kommer att motarbeta sina egna överordnade värderingar och föda totalitarism.

Idén om samhällsägdd produktion, tvivelsutan det viktigaste gemensamma inslaget i olika vänstergrupperingars program, kan tjäna som konkret exempel på denna allmänna tes. Två skäl brukar anföras för att produktionen borde vara samhällsägdd. För det första skulle produktionen bli effektivare, för det andra skulle det öppna möjligheter till skapande - varje deltagare i den samhällseliga interaktionen skulle, till skillnad från idag, få möjlighet att bli ett skapande subjekt. Här ska jag bara beröra det senare skälet. Det är viktigt att framhålla att större delen av de anställda i dagens produktionsorganisationer använder större delen av sin livstid till att under andra människors befäl utföra handlingar som också bestäms av andra människor. De är alltså berövade sin suveränitet och skapandet av sina egna liv, och detta i högre grad ju mer av sina livskrafter som de måste sälja för att kunna överleva.

Tanken är att en samhällsägdd ekonomi ska göra att den arbetande människan blir processens subjekt i stället för dess objekt, alltså inte bara passiv utförare utan också den som ligger bakom och skapar hela den samhällseliga interaktionen. Men att bli ett subjekt i denna mening är möjligt endast inom en rörelse som omfattar självförvaltade arbetsplatser, lokal och kulturell självförvaltning, samt självstyrande konsumentföreningar, fackföreningar, politiska grupperingar och andra samhällsorganisationer (som t ex verkar för barnomsorg, pedagogik eller miljövard). Sådana rörelser kan inte skapas genom någon form av dekret eller lagstiftning. Att överföra produktionen i samhällets ägo - oberoende av om det sker efter en revolution eller efter en seger i demokratiska val - skapar ingen självförvaltning, det ändrar bara vilka som har förfoganderätten över arbetet och dess produkter, eller rättare sagt ändrar det sätt på vilket förfoganderätten fastställs. En rörelse för arbetarnas självförvaltning kan endast skapas genom arbetarnas egen vilja, genom påtryckningar mot dem som har förfoganderätten över arbetet. Om företaget är kapitalistiskt är sådana påtryckningar mycket svåra, rör det sig om en statlig myndighet i en parlamentarisk demokrati blir det ännu svårare, vilket bevisas av forskning om den nationaliserade engelska gruvindustrin. Om staten har en totalitär karaktär är det helt omöjligt att vare sig skapa arbetarsjälvförvaltning eller utöva påtryckningar mot staten i dess egenskap av innehavare av förfoganderätten över arbetet. En arbetarrörelse i form av inofficiella representanter för arbetarna antingen krossas (Szczecin 1971⁴) eller förändrar systemets karaktär (arbetarkommissionerna i Spanien⁵). Om statsmakten är

4 Även om kommunistpartiet under sin nye ledare Edward Gierek genomförde en del av kraven från arbetarrevolten i december 1970 (bl a togs prishöjningarna tillbaka) stoppades nya strejker (där kraven både handlade om löner och om avsättning av personer i företagsledningarna) med våld. Många av de strejkande avskedades och utsattes för trakasserier.

5 De illegala arbetarkommissionerna verkade i Spanien från mitten av 50-talet på initiativ av den kommunistiske fackföreningsmannen Marcelino Camacho. De sysslade mest med rena arbetsmarknadsfrågor men betraktades ändå av Francoregimen som oppositionella organisationer, bl a eftersom de hade förbindelser med det underjordiska spanska kommunistpartiet. Arbetarkommissionerna fick så småningom en halvlegal status och vidgade därmed det politiska handlingsutrymmet i landet fram till mitten av 70-talet, när de erkändes officiellt av de nya demokratiska makt-havarna.

den enda aktören med förfoganderätt över arbetet och dess produkter blir den till en totalitär makt.

Jag försöker här bevisa tesen att ett radikalt genomförande av vänsterns traditionella program oavsiktligt leder till ett totalitärt system. Som vi känner till från Italien, Tyskland och Spanien är totalitarismen inte bara vänsterinriktad. Låt mig alltså upprepa än en gång: inte bara öppet totalitära program, utan varje politiskt program som på en grundläggande nivå negerar vissa mänskliga värden till förmån för andra mänskliga värden leder - om det genomförs konsekvent - till djupa deformationer av samhällslivet, vilket i modern tid alltid har inneburit ett totalitärt hot.

Av alla reellt existerande politiska system är det bara den parlamentariska demokratin som på ett effektivt sätt förmår begränsa olika politiska inriktningars monopoltendenser. I det politiska program jag här presenterar ingår därför principen om politisk pluralism som en omistlig del, och den är i sin tur oupplösligt förenad med den parlamentariska demokratin.

Vänstern är grundligt komprometterad i vårt land och i hela det så kallade socialistiska blocket. Om det skulle göra att vänsteridéerna så småningom försvinner ur vårt politiska landskap skulle det innebära ett nytt allvarligt hot mot samhället. Med användning av den terminologi jag tillämpat i denna artikel kan vänsterns nödvändiga funktion i samhället beskrivas som att framhäva skapandet framför traditionen och människans materiella goda framför hennes suveränitet.

Låt oss börja med den andra halvan av denna funktion. Vi vet av historisk erfarenhet att individens totala suveränitet leder till att den starkares rätt blir rådande. Jag behöver knappast övertyga någon om att en obegränsad rätt att berika sig kan bli liktydig med ett tvång till fattigdom för ett stort antal människor. För att i den samhällseliga praktiken kunna förverkliga varje människas goda som överordnad värdering är alltså *grundprincipen om social rättvisa* nödvändig.

I första rummet berör denna princip rättvis fördelning av samhällets produktion. Det innebär att moraliska kategorier införs i ekonomin. Så har vänstern alltid gjort och just därför har den ofta blandat ihop moral med ekonomi. I stället för ekonomiska kriterier har den tillämpat moraliska och tyvärr fungerade det även åt andra hållet: den ersatte moraliska kriterier med ekonomiska. Det lättaste sättet att förstå rättvisa är som jämlikhet. Att fördela produktionsresultatet lika åt alla innebär dock att man använder en modell där alla har samma behov. Denna modell fastställs och påtvingas utifrån. Den går inte att införa utan våld - vissa måste tvingas att arbeta överhuvud taget, andra måste tvingas att arbeta på en viss plats i stället för en annan, ytterligare andra måste med tvång hindras att samla på sig för mycket rikedomar, osv. Bland alla jämlikar måste alltså någon vara mer jämlik än de andra för att kunna utöva tvånget och genomföra fördelningen. En jämlik fördelning av de materiella tillgångarna visar sig därmed i praktiken orättvis, dessutom kommer den snart att förändras på det mest orättvisa sätt - till förmån för dem som innehar våldsmonopolet. Chefer och experter å sin sida är inte intresserade av moral. Deras mål är maximal effektivitet i produktionen, och kriterierna för fördelning av materiella tillgångar bör enligt dem underordnas detta mål. Teoretiskt sett betyder det att de materiella tillgångarna fördelas enligt arbetsinsats och alltså inte enligt jämlikhetsprincipen. I stora organisationsenheter, som numera är nästan allena rådande som producenter och distributörer av materiella tillgångar, beror lönen på hur viktig den anställde är för att organisationen ska kunna uppfylla sina mål

Det råder ingen tvekan om att maximal effektivitet i produktionen är nödvändig för att kunna förverkliga alla samhällsmedlemmars strävanden. Vad gäller lönerna måste vi alltså acceptera experternas och chefernas principer men samtidigt gäller det att inse att de leder till en mycket orättvis fördelning av samhällets produktionsresultat. Framför allt är den orättvis mot barn, mödrar - vare sig de arbetar eller inte - och dessutom mot sjuka, handikappade, missanpassade osv. Principen om social rättvisa kräver i så fall utbyggnad av den offentliga konsumtionen: gratis undervisning (inklusive läroböcker, skrivböcker, internatplatser, studiemedel), gratis eller billig sjukvård, tillgång

till kultur, friluftsliv, semesterresor och sociala förmåner i bred bemärkelse till en låg kostnad. Det är ett program för utjämning av inkomsterna och utbyggnad av statens funktioner, och samtidigt för förstärkning av statens makt över individen. För att ändå kunna förverkliga skapandet som överordnat värde måste man då lägga tonvikten på individens suveräna skapande - formulera *principen om människan som subjekt*. I detta subjekt ingår även *de grupper som människan är en del av och därmed hela folket*. Denna princip borde även innebära befrielse av arbetet genom att självförvaltning begränsar statens roll på många områden. Som synes uttalar jag mig för genomförandet av en samhällsutopi, det vill säga en vision för samhällsordningen som kommer ur vissa värderingar.

Som jag framhöll tidigare hör revolutionen i vänsterns, och särskilt den radikala vänsterns, traditionella program ihop med revolutionärt våld och en revolutionär stat som ska förverkliga denna av teoretiker uttänkta vision av allmän lycka. Jag anser att det är bra att utforma en utopi för det framtida samhället eftersom jag är övertygad om att människor medvetet skapar en viss samhällsordning. Och de överordnade värdena kan förverkligas endast när samhällsförhållandena medvetet skapas på ett sätt som stämmer överens med dessa värden. Det är bara det att på grund av de mänskliga strävandenas konfliktfyllda karaktär går det inte att förverkliga vissa värden utan att samtidigt motverka andra värden. *Därför måste en folkrörelse som vill förverkliga en samhällsutopi ta avstånd från våld och tvång i sin verksamhet, inberäknat tvång genom lagstiftning, samt acceptera den parlamentariska demokratin som villkor för sin existens och verksamhet.*

De friheter som ligger till grund för den parlamentariska demokratin, och som den står som garant för, är negativa friheter i den meningen att de försvarar individens och folkets suveränitet mot yttre begränsningar. Värden som samvetsfrihet, åsiktsfrihet, yttrandefrihet, föreningsfrihet och mötesfrihet är oförenliga med att påtvinga medborgarna en dominerande religion eller ideologi, och med att förbjuda dem att uttrycka åsikter eller organisera sig för att försvara sina intressen. Det tvång som används för att upprätthålla och försvara den parlamentariska demokratin riktas mot alla dem som vill bryta mot de medborgerliga friheterna genom slaveri eller som försöker förslava individen eller folket.

Förverkligande av den här beskrivna grundprincipen om social rättvisa kan sägas vara liktydigt med att införa frihet från fattigdom och sjukdom samt friheten att ha tillgång till kultur, fritid, friluftsliv, semesterresor, utbildning osv. Dessa friheter är positiva friheter i den meningen att de handlar om att tillhandahålla vissa tillgångar, som individerna anses sträva efter eller borde sträva efter. I denna normativa inställning till individuella strävanden finns ett inneboende hot mot individens suveränitet som inte bara riktas mot vissa individers höga inkomster utan också mot ökad personlig konsumtion (större offentlig konsumtion betyder mindre personlig konsumtion.) Inom ramarna för den parlamentariska demokratin möter genomförandet av ett program för social rättvisa alltid mycket motstånd, men å andra sidan kommer detta program att förvandlas till sin egen negation om inte demokrati råder.

Den samhällsutopi som innebär att principen om individen och folket som subjekt förverkligas är tänkt att tillförsäkra varje människa rätten att skapa sitt eget liv. Denna frihet kan inte förverkligas i ett samhälle där en betydande majoritet av invånarna under större delen av sitt liv tvingas till arbete i fabriker eller på kontor och under hela livet utsätts för tvång från staten. Det handlar alltså om att införa en samhällsordning som bygger på varje människas fria, skapande verksamhet. Friheten att skapa är en positiv frihet i den meningen att den förmodas tillföra goda ting som alla antas sträva efter. Tanken är att alla vill skapa sitt liv och därmed även delta i besluten om gemensamma frågor i samma mån som vars och ens eget liv är beroende av det gemensamma. Ett tvång att förverkliga denna frihet skulle alltså innebära ett tvång till skapande och till deltagande i de gemensamma besluten. Det går tyvärr inte att hävda att ett sådant tvång skulle vara omöjligt. Man kan nämligen genom våld, i form av antingen en revolution eller statlig lagstiftning, införa direktdemokrati, det

vill säga en sådan ordning där alla måste delta i skapandet och besluten. Men i praktiken kommer det att innebära att statsapparaten får allt fler rättigheter samtidigt som individen och individens små grupper får allt färre rättigheter.

När man formulerar grundprincipen om folket som subjekt måste man ta hänsyn till det icke oviktiga faktum att industrisamhällena har förändrats fundamentalt under det senaste kvartsseket, vilket gjort att "traditionella" ideologiska skillnader idag i stor utsträckning är föråldrade.

Trenden att det samhälleliga samarbetet koncentreras, alltså att små och relativt fåtaliga maktcentra får kontroll över allt större produktivkrafter, tycks vara en process som inte går att stoppa. Bortsett från totalitarismens avarter går det inte att förneka att dagens massproduktion i stora enheter är betydligt effektivare än i 1800-talets små och medelstora industrier. Det ständigt ökande överflödet av varor, och av fritid som tillåter en att använda sig av dessa varor, ses av folken i olika länder som något grundläggande gott. I fritidens namn kortar man arbetstiden, och i fritidens namn utförs allt fler uppgifter av anställd personal och inte som ideellt oavlönat arbete. Denna tendens förstärks kraftigt av att det är så pass komplicerat att styra och administrera massproduktionsenheterna.

I industriländer med parlamentarisk demokrati har det organiserade samhället skaffat sig ett avgörande inflytande över resursfördelningen och skapat välfärdsstater som övervakar produktionen, begränsar alltför stora inkomstskillnader samt säkerställer sociala förmåner, sjukvård, utbildning osv. Denna statens styrande funktion över ekonomin förstärks av problemen med råvaruförsörjning och behoven av miljöskydd och kontroll över vapenindustrin. I praktiken utarbetar staten i alla demokratiska industriländer i samarbete med storföretagen allmänna, i vissa branscher även mer detaljerade riktlinjer, med samma funktion som en ekonomisk plan. Den folkliga kontrollen av detta reduceras i princip till påtryckningar om ökning av den individuella och offentliga konsumtionen.

Som framgår av det ovan sagda bibehålls eller fördjupas även i de parlamentariska demokratierna människans brist på suveränitet och skapande i arbetet och det offentliga livet. I stället växer individernas suveränitet och skapande i privatlivet, under fritiden. Det uttrycks framför allt genom inköp och användning av varor, konsumtionsmarknaden i ett välfärdsland är ju en arena där verklig, allmän demokrati råder. Jag tillhör dem som anser att den form av suveränitet och skapande som endast förverkligas genom konsumtion i själva verket är ytterst begränsad. Oavsett om man håller med om denna åsikt eller ej går det inte att förneka att suveräniteten och skapandet i detta fall endast omfattar den privata sfären. De gemensamma frågorna är som följd av detta å ena sidan privatiserade, å andra sidan - som tidigare nämnts - överlåtna åt fackmän, vilket får som konsekvens att endast mycket små grupper har inflytande över dem. Det är viktigt att lägga märke till att den ständigt växande massproduktionen har inflytande på världens djupa och snabba omvandlingsprocess. Konflikten mellan skapande och tradition avgörs därigenom i praktiken till traditionens nackdel. Eftersom det skapande jag här talar om hanteras nästan enbart av chefer inom staten, krigsmakten och näringslivet får det en tydligt teknologisk karaktär. Med andra ord förverkligas i samhället en teknologisk utopi över huvudena på folket, oberoende av debatten mellan företrädare för olika ideologier. Det går inte att överdriva de hot mot mänskliga värden och mot människan själv som därmed skapas. Romklubbens senaste rapport⁶ visar på en liten del av hoten, de gäller nämligen inte bara naturmiljön utan också de sociala banden, kulturen och etiken. Det kan komma att visa sig att mänskligheten återigen söker räddningen från denna apokalyps i totalitarismen, alltså en medicin vilken, som redan framhållits, dödar patienten. Grundproblemen

6 Detta syftar på Romklubbens rapport *Tillväxtens gränser* från 1972. Rapportförfattarna visade på att om de dåtida samhällenas utvecklingstendenser fortsatte (särskilt den våldsamma industrialiseringen, befolkningsökningen, livsmedelsbristen på många håll, uttömningen av naturresurserna och den allmänna miljöförstörelsen) skulle det inom cirka 100 år leda till att mänskligheten nådde tillväxtens gräns. De viktigaste förebyggande åtgärderna angavs vara födelsekontroll och rationell hushållning med resurserna, särskilt fossila bränslen.

för dagens värld, och därmed även för vårt land, är alltså dels att produktionen av materiella tillgångar inte kontrolleras av folket, dels totalitarismen.

Grundprincipen om människan som subjekt, som är tänkt att främja varje mänsklig individs suveräna skapande, står under dessa förhållanden inte i motsättning till traditionen utan motsätter sig tvärtom den teknologiska utopin i traditionens namn. I detta perspektiv har problemet med ägandet av produktionsmedlen förpassats till historien, eftersom makten över arbetet och dess produkter i massproduktionsenheterna inte grundas på ägandet, oavsett om den formella ägaren är folket, aktieägarna eller lönearbetarna. Den nutida arbetsfördelningen och produktionsenheternas storlek har i praktiken orsakat en enorm skillnad i kompetens mellan å ena sidan de flesta lönearbetarna och å andra sidan ledningen och organisationen. Den anarkosyndikalistiska principen att företaget ska styras av de organiserade lönearbetarna som samtidigt är delägare kan idag endast förverkligas på några enstaka samhällsområden. Vilket givetvis inte gör idén om hela folket som subjekt lättare att förverkliga.

Den idén kan bara förverkligas genom att en bred självstyrelserörelse verkar inom den parlamentariska demokratins ramar, en rörelse som på federativ basis samlar autonoma, självförvaltande rörelser av olika slag: arbetarrörelser, lokala, regionala och kulturella rörelser, självstyrande rörelser inom skolväsendet, akademien, bland konsumenter etc. Dessa rörelser bör å ena sidan sträva efter ta över statens roll som planerande subjekt för det samhälleliga samarbetet, å andra sidan förverkliga de planer som utarbetas med så stora inslag som möjligt av självförvaltning och självständighet. Det gäller alltså att skapa en plan som centraliserar sådant som måste centraliseras och samtidigt skapar villkor för självstyre inom olika samhällsgrupper, organisationer, regioner och mindre produktionsenheter. Därigenom förenas på ett optimalt sätt skapandet med respekt för traditionen.

Konsumentmarknaden och välfärdssamhället med dess inkomstutjämning och sociala förmåner i bred bemärkelse måste vara ett ofrånkomligt element i detta program, trots att det medför att statens roll i samhällslivet ökar.

Om man verkar för människans suveränitet och skapande i det offentliga livet innebär det att man strävar efter att begränsa dels statens roll, dels individernas aktivitet i privatlivet. Att motsätta sig människans goda i form av ständigt ökad konsumtion är dock, enligt min övertygelse, endast tillåtet om man antar som grundprincip - åtminstone i detta fall - att avstå från varje form av tvång, även ekonomiskt. Kort sagt handlar det då om att människor som är maximalt suveräna och skapande i privatlivet genom ett eget suveränt beslut begränsar denna del av sin verksamhet till förmån för suveränitet och skapande i samhällslivet.

Om den här formulerade grundprincipen om folket som subjekt ska kunna förverkligas krävs att man utarbetar en ny form av pluralism. Förutom den kamp mellan motsatta krafter som är fundamental för den parlamentariska demokratin, där det enda allmänt accepterade är vissa regler (nödvändiga förbud) måste vi utarbeta sådana samsarbetsformer där vi trots motstridiga strävanden kan skapa ett gemensamt program för samhälleligt samarbete, ett program som i så hög grad som möjligt uttrycker allt det som är skiljaktigt i olika samhällsgruppers strävanden. Idag tittar vi alla alltför ofta bakåt, vi framkallar det förflutna och dess obsoleta konflikter - som människor brukar göra när de står inför uppgifter som känns övermäktiga.

Nationen, staten, våldet

I sin artikel "Memorial" urskiljer Leszek Moczulski⁷ tre huvudsakliga ideriktningar i det polska

7 Moczulski är mest känd som grundare och ledare för organisationen KPN - "Konfederationen för ett självständigt Polen", som bildades 1979 och vid sidan av Solidaritet var en viktig aktör i den antikommunistiska oppositionen

samhället:

Den liberala, som lägger huvudvikten på förstärkning av nationens suveränitet, förstådd som folkets dominans gentemot staten; den självständighetsinriktade som i första rummet sätter nationalstaten som form för organisering av ett folk medvetet om sina mål; slutligen den nationalistiska, som framhäver nationens roll som separat existens vilken föregick staten.

Skribenten placerar sig själv i självständighetsströmningen, och deklarerar alltså att den överordnade värderingen i hans idéprogram är nationalstatens bästa i egenskap av organisationsform för ett folk medvetet om sina mål. Av okända skäl och i tydlig konflikt med sanningen karaktäriserar han den liberala riktningen som nästan analog med nationalismen. Ändå är det ju allmänt känt att den liberala strömningen ända från sin födelse, överallt där den uppträder, anser individens goda som ett överordnat värde, och därför är mänskliga och medborgerliga rättigheter liberalismens viktigaste grundprinciper. Det är också känt att Moczulski var en av initiativtagarna till en grupp som kallar sig ”Rörelsen för mänskliga och medborgerliga rättigheter” och är en av dess två talesmän.⁸ Enligt Moczulskis egen beskrivning av sina idéer i ”Memorial” tycks det vara så att han inte arbetar för mänskliga rättigheter på grund av dessa rättigheter i sig själva - som demokrater och liberaler gör - utan med tanke på nationalstatens bästa. Man kan motivera det - och det görs ganska ofta - med att respekt för mänskliga och medborgerliga rättigheter är ett villkor för att staten ska fungera effektivt. En sådan motivering är dock inte invändningsfri. Lika övertygande argument framförs nämligen mycket ofta för att begränsa dessa rättigheter just i namn av statens, nationens eller samhällets bästa.

I texten ”Memorial” förklarar författaren att utökade mänskliga rättigheter är nödvändiga för att den nuvarande polska staten ska fungera effektivt. Detta är dock skrivet i en särskild situation med en kris orsakad av att statsmakten totalt har berövat medborgarna deras rättigheter. Jag vet alltså inte var författaren anser att gränsen går för behovet att utöka rättigheterna. Den historiska erfarenheten säger att varje statsmakt strävar efter att begränsa de medborgerliga rättigheterna, i vilket fall som helst bryter den ofta mot dem, och detta alltid med hänvisning till allmänintresset. Enligt de idéer jag förfäktar i denna artikel borde jag i princip motsätta mig alla sådana tankar. Moczulski å sin sida borde, i enlighet med sin egen idédeklaration, i en sådan konflikt ta ställning med utgångspunkt från vad som är gott för nationalstaten i dess egenskap av organisationsform för ett folk medvetet om sina mål. Som jag förstår det ska i konfliktsituationer - och konflikter är ju ett ständigt inslag i statens normala verksamhet - gränsen för medborgarnas suveränitet utstakas av ”((ett folk medvetet om sina mål))”.

Låt oss, åtminstone för ögonblicket, gå med på att Moczulski helt enkelt syftar på hela folket, hela samhället. Hur ska man då förstå uttrycket ”medvetet om sina mål” - som ett konstaterande av faktum eller kanske som ett normerande krav? Oavsett vilket förutsätts implicit att hela folket kan vara överens om åtminstone vissa politiska mål. En liknande tanke tycks formuleras i tredje numret av tidskriften *Opinia*, organ för Rörelsen för mänskliga och medborgerliga rättigheter, av en författare med pseudonymen Jan Matrybowski⁹. I hans artikel ”Polsk politisk gemenskap” står bland annat att läsa:

Vem önskar inte i dag att *nationella kategorier och nationens bästa* ska komma i första rummet i Polens tillvaro? Vem önskar inte idag att den polska nationen hade ett eget politiskt huvud? Vem önskar inte idag respekt för vars och ens personlighet, säkerställande av möjligheten till en förnuftigt utformad personlig autonomi [...] Idag vill alla respektera nationens bästa, utforma en förständig och ansvarsfull patriotism och en *politik som har som mål framför allt helhetens*

under 1980-talet.

- 8 Den andre talesmannen var juristen Andrzej Czuma, som redan på 1960-talet hade grundat en oppositionell rörelse och dömts till fängelse för det. Långt senare, på 2000-talet, blev fö Czuma parlamentsledamot och var en kortare tid även justitieminister.
- 9 Pseudonym för Jan Kanty Matlachowski (1906-89), under mellankrigstiden ledande medlem i högnationalistiska organisationer.

bästa [...] I första rummet känner vi oss som och önskar utgöra en enhet, och först därefter, inom ramarna för denna enhet, önskar vi dela oss och tillåta politisk konkurrens. (Mina kursiveringar - J.K.)

Jag förstår att en ”förnuftigt utformad” personlig autonomi betyder så mycket som att den är ”begränsad med hänsyn till att nationella kategorier och nationens bästa ska komma i första rummet”. Dessa tillgångar och kategorier betyder helt enkelt ”nationens bästa” och ”helhetens bästa”. I första hand ska vi utgöra en enhet och först senare dela upp oss och uppträda som politiska subjekt. Helhetens - nationens - bästa framgår alltså på intet sätt ur det som representanter för olika politiska riktningar uttalar, utan det är på något sätt givet i förväg för ”den polska politiska gemenskapen”.

Varje statsmakt säger sig utgå från helhetens bästa. Begreppet kan tolkas på många olika sätt, men i praktiken utformas statens politik i enlighet med vad de medborgare som har inflytande över politiken har artikulerat som sina strävanden och intressen. Utan tvekan är det så att om man ställs inför ett yttre hot får en allmän princip om försvar mot detta hot i princip enhälligt folkligt stöd. I nuläget är målet att uppnå statlig suveränitet utan tvekan ett sådant allmänt accepterat mål för det polska folket. Men meningarna är mycket delade redan när vi kommer till sättet att förverkliga detta mål och vilket socialt pris som är acceptabelt, vilka chanser och perspektiv som finns för dess genomförande. Visserligen finns i varje stats verksamhet alltid ett inslag av försvar för det allmänna bästa, ett område där varje människas personliga autonomi är begränsad med hänsyn till andra personers goda. Det gäller trafikregler och de allmänna principerna i vissa delar av strafflagstiftningen, den administrativa lagstiftningen, skattelagstiftningen osv. Men förutom i dessa två områden av allmän samsyn förekommer ingen enighet. I bästa möjliga fall uttrycker statens politik åtminstone folkmajoritetens strävanden. För att staten ska fungera är det verkligen nödvändigt att vissa saker kommer i ”första rummet” men det handlar då om att vissa människors strävanden kommer före andra människors. I konsekvens med detta innebär en begränsning av den personliga autonomi, förutom i de nämnda fall där det otvivelaktigt handlar om det gemensamma bästa, att autonomi för vissa samhällsmedlemmar begränsas och att andra får politiskt företräde.

För mig är samhälleliga gemenskaper - organisationer - ett underordnat värde jämfört med den enskilda människans bästa. Ändå är de viktiga värden eftersom människor inte kan leva utanför en gemenskap. Jag kan inte betrakta statens eller nationens bästa på annat sätt än i direkt sammanhang med människornas bästa - och människorna betyder då alla medlemmar av nationen eller samhället, alla statens medborgare. Helhetens bästa kan alltså endast förverkligas av ett politiskt program som förverkligar samtliga samhällsmedlemmars strävanden. En allmän enighet är dock, som sagt, omöjlig, förutom i vissa speciella situationer och konkreta fall. Därför är jag anhängare av den parlamentariska demokratin och den parlamentariska majoritetens makt i egenskap av det minst onda. För det första av rent matematiska skäl - att förverkliga majoritetens strävanden innebär åtminstone att förverkliga en större del av idealet. För det andra med tanke på att den parlamentariska demokratin ändå möjliggör för minoriteten att verka för sina intressen, och detta innebär samtidigt att den utövar en påtryckning som berikar den regerande majoritetens program och begränsar de mest konfliktskapande delarna av det. För det tredje med tanke på att den parlamentariska demokratin möjliggör en begränsning av de former för socialt samarbete som organiseras av staten och alltså en begränsning av den parlamentariska majoritetens dominans.

Med en sådan utgångspunkt går det inte, förutom i fall av direkt yttre hot och vad gäller det otvivelaktigt gemensamma, att tala om företräde för hela nationens eller statens bästa på en nivå innan de politiska skiljelinjerna uppstår, för helheten består just av alla olika partiers och inriktningars program. Ett sådant företräde för helhetens bästa gör det svårare att artikulera skillnader och slår just mot helhetens bästa. Förutom vad gäller direkta yttre hot och det otvivelaktigt gemensamma kan man inte heller tala om en allmän medvetenhet i samhället om de politiska målen, för det är just dessa som delar folket. Även den mest perfekta kompromiss samlar bara en viss begränsad majoritet.

Man kan anta att enligt Matrybowski's uppfattning är begrepp som helhetens och nationens bästa, nationella kategorier och tillgångar, och även sådant som en förståndig och ansvarig patriotism, endast synonymier för statens suveränitet. I så fall återstår endast att beklaga att författaren formulerar en så enkel tanke på ett så komplicerat sätt. Man kan också anta att för Moczulski är de mål vilka folket antingen bör vara eller redan är medvetet om helt enkelt statens suveränitet. I så fall kan alltså den självständighetsinriktade strömningen ses som en form av allmän överenskommelse som vill förena alla ideologiska och politiska tendenser för detta konkreta mål.

Som framgår av "Memorial" skiljer sig de omtalade tendenserna (de liberala, självständighetsinriktade och nationalistiska) "tydligt åt vad gäller mål, grundläggande principer och program, och även vad gäller de metoder som förespråkas eller används". Moczulski förutser att dessa inriktningar i nuläget kommer att samarbeta men understryker att de står i konflikt och "att deras vägar någon gång i framtiden kommer att skiljas".

De mål som folket är medvetet om ska alltså inte bara handla om suveränitet. Uppenbarligen tillämpar Moczulski, och säkerligen även Matrybowski - det är nämligen svårt att tänka sig att det bara skulle handla om bristande precision i uttryckssätten - en definition av "helhetens bästa" som är helt annorlunda än den som presenterats i denna artikel. Vi kan alltså anta att statens bästa för den förste, och nationens bästa för den andre, innebär något helt annat än de människors bästa som nationen och folket består av. Matrybowski förklarar inte på vilket sätt detta nationens bästa som autonomt värde ska vinna företräde i samhällslivet oberoende av både politiska skillnader och allmänna val.

Moczulski hänvisar till ett folk medvetet om sina mål som subjekt för statens politik. Kanske tänker han på den aktuella folkvalda majoriteten. I så fall - även om det är svårt att föreställa sig - skulle det gälla partier från vilken parlamentarisk majoritet som helst. Eller kanske "ett folk medvetet om sina mål" inte innebär hela folket och inte heller den aktuella parlamentsmajoriteten, utan de och endast de medborgare som är medvetna om vissa bestämda mål vilka uttrycker statens bästa som autonomt värde. Ett sådant antagande kan i viss mån motiveras med den åtskillnad som görs i "Memorial" mellan "nationens subjektiva önskingar och dess objektiva behov". Jag vill inte hävda att dessa två begrepp i alla sammanhang är identiska. Men den demokratiska staten kan föra en politik i överensstämmelse med "de objektiva behoven" endast om de är identiska med de "subjektiva önskingarna" hos medborgarnas majoritet. En annan möjlighet är att makten ligger hos "den nationella (statliga) eliten", alltså endast hos dem som är medvetna om nationens "objektiva behov".

Ett sådant begrepp infördes i det polska politiska tänkandet av Roman Dmowski¹⁰. Han definierade nationen - åtminstone i sina senare arbeten - som en sådan speciell historisk rasgemenskap i vilken bara ingår individer medvetna om denna gemenskap och dess mål. Endast en så konstruerad nation kunde enligt detta tänkande vara subjekt för statens politik.

Under andra halvan av 30-talet märktes en liknande inställning hos en del grupper som inte stod på Dmowski's utan Piłsudskiregeringens sida, men där talade man snarare om en statsmedvetenhet. Det fullständigaste uttrycket för en sådan tendens är något som samtidigt komprometterar den, nämligen de fascistiska och kommunistiska partiernas diktaturer.

Jag har givetvis ingen grund för att tillskriva Moczulski totalitära intentioner. Vad jag försöker göra är att visa på att den som ser statens bästa som det överordnade värdet i sitt idéprogram kan komma att motsätta sig människans bästa i den samhälleliga praktiken. En sådan värdehierarki är en

10 Roman Dmowski (1864-1939) högnationalistisk politiker, en av de viktigaste personerna i kampen för Polens självständighet och i mellankrigstidens polska politik.

grogrund för totalitära tendenser.

I samhällliga konflikter brukar båda sidor definiera sig själva inte bara genom att ange sina egna mål, utan också genom att motsätta sig motståndarsidans mål. Samtidigt tenderar båda sidorna att bli allt mer lika varandra i den meningen att de ömsesidigt påtvingar varandra vissa kampmetoder. Oppositionen i Polen föds ur upproret mot det system som en stormaktsgranne har påtvingat landet och alltjämt upprätthåller. Systemet har en totalitär karaktär och dess ursprung och delvis även fraseologi är vänsterinriktad. Av förståeliga skäl definierar oppositionen sig själv i hög grad som motsatsen till detta och har mycket lätt att gripa till de kampmetoder som den mäktige rivalen påtvingar den. Förutom totalitarismen och vänsterideologin motsätter vi oss ofta de inslag i systemet och dess funktioner vilka kan beskrivas som ryska eller orsakade av Ryssland. Med ett ord kan oppositionen i Polen beskrivas som antitotalitär, antivänster och antirysk.

Totalitarism innebär att statsmakten har monopoliserat initiativ, information och beslut, i detta system är alltså den mänskliga individen totalt underordnad staten. Att definiera sig själv genom att konsekvent motsätta sig totalitarismen innebär då att stå på människans sida i opposition mot hennes slaveri för statsmakten. En idériktning vars program härleds ur en sådan opposition avvisar totalitarismens alla metoder, den blir universell och hotas alltså inte av antirysk chauvinism, den motsätter sig det som i ett vänsterprogram kan medföra ett totalitärt hot, men motsätter sig inte vänstern som rörelse för social rättvisa och för människan som subjekt.

Om oppositionen definierar sig själv genom att motsätta sig vänsteridéer kommer den att negerar hela vänsterns program och kraften i denna negation kommer att knuffa den i riktning mot högerextremismen, alltså en form av totalitarism. I samma riktning verkar de kampmetoder som partiets och statens maktbärare påtvingar oppositionen, och även de idéer som sprids i den officiella propagandan: beundran för det hemvävda, intolerans mot det avvikande, tro på repression som effektivt medel mot sociala problem och slutligen nationell chauvinism. Under sådana förhållanden är det verkligen lätt att få för sig att oppositionen i kampen mot maktbärarnas mäktiga maskineri bör forma en hierarkisk organisation grundad på ovillkorlig disciplin. Och det är verkligen lätt hänt att svara på sovjetiseringen av samhället med antirysk chauvinism. Chauvinismen är som bekant expansiv, och det oavsett om det hat den grundas på riktas mot ryssar eller tyskar, hatet utvidgas snabbt till alla av främmande blod.

Det överordnade värdet i mitt idéprogram anser jag vara människans goda, suveränitet och skapande. Men i motsats till den traditionella liberalismen som betraktar individen avskilt från sina sociala band och från andra strävanden än strävan efter frihet vill jag se en helhetsbild av människans strävanden, och framför allt se människan som medlem i de grupper där hon lever och tack vare vilka hon lever: nationen, den sociala gruppen, familjen. Människans goda innebär alltså samtidigt det goda för hennes familj och sociala grupp. Individens suveränitet är omöjlig utan suveränitet för mindre och större grupper. Bland dessa grupper intar nationen en särställning såsom kollektivt subjekt för en viss kultur. Endast genom denna kulturs förmedling har vi tillgång till hela mänsklighetens kulturarv och kan delta i skapandet av detta arv. En samhällsrörelse som erkänner människans goda och suveränitet som ett överordnat värde måste därför, om den inte vill svika detta värde, vara en rörelse för nationens goda och suveränitet.

Individens goda och suveränitet kan inte existera utan det goda för små och stora grupper och deras suveränitet, men det betyder absolut inte att man kan hävda att varje gruppmedlems goda och suveränitet förverkligas genom gruppens goda och suveränitet. Ett sådant resonemang reducerar människan till hennes funktion som medlem i olika gemenskaper och motsäger därmed de värderingar jag här har beskrivit som överordnade. Just här går gränsen mellan den inställning som jag presenterar i denna artikel och den inriktning som i polsk tradition brukar kallas nationalism.

Mycket ofta fastställer en grupp detaljerade normer som på ett radikalt sätt begränsar gruppmedlemmarnas väl och därmed även deras suveränitet. Men om vi inte talar om själva organisationen, den formella strukturen med dess formaliserade roller, gäller gruppens normer endast så länge de erkänns av en stor majoritet av gruppens medlemmar. De grundprinciper som jag här presenterar får mig i princip att stå på deras sida vars suveränitet begränsas av gruppens normer. Samtidigt har jag dock en plikt att försvara gruppens normer mot dem som vill förändra dem med våld. I båda fallen uppträder jag i namn av den mänskliga individens suveränitet. Nationen och dess kultur är för mig överordnade och oersättliga värden i egenskap av överordnade och oersättliga för de suveräna mänskliga individer som formar denna nation och dess kultur i ömsesidig samverkan. Som bekant är människor redo att offra mycket för den nation de tillhör, till och med sitt eget liv. Enligt samma principer bör jag motsätta mig att andra människor offras för nationens bästa mot sin egen vilja, på samma sätt som jag motsätter mig att någon mot sin egen vilja räknas in i en nation - denna nation, någon annan eller överhuvud taget.

Här måste jag påminna om att det system av överordnade värderingar som jag bekänner mig till är inbördes motsägelsefullt, vilket även gäller den nationella problematik som jag tar upp. Det är viktigt att framhålla att inom ramen för det här presenterade etiska systemet kan man inte fördöma den som vill byta nation. Var och en har rätt att ansluta sig till en annan nation än den i vilken han är född och uppfostrad. Ett sådant val, bara det träffas av den suveräna individen, bryter på intet sätt mot det värdesystem jag här bekänner mig till. Faktum är att det i det polska samhället talas med stor aktning om att många tyskar, ukrainare, litauer osv har blivit polacker av eget val, och som bekant har många av dem gjort stora insatser för den polska kulturen. Å andra sidan, om nationen som samhällsgemenskap - ett kollektivt kulturellt subjekt - utgör ett oersättligt, överordnat värde för medlemmar av denna gemenskap, alltså de människor som anser sig tillhöra den, då har dessa människor rätt - och var och en av dem en plikt gentemot andra medlemmar - att försvara detta värde om det skulle hotas. Ukrainare som i århundraden har levt under ständigt tryck från polsk och rysk kultur kunde bevara sin nationella särart endast genom att fördöma alla som blev polacker eller ryssar. Detsamma kan sägas om många andra nationer, däribland om Polen pressat mellan Ryssland och Tyskland. Ett analogt moralisk dilemma är plikten att försvara fosterlandet på slagfältet. Nationen har rätt att försvara sig, så varje medlem i denna gemenskap har en skyldighet att delta i försvaret. Som jag nyss sagt har var och en rätt att offra sig själv, men bara sig själv. (Även om vi vet att sådana beslut tas med tanke på andra människor, ofta de människor som älskar oss.)

Det finns ingen entydig lösning på dessa problem. Vissa uttalar sig för den mänskliga individens suveränitet till förfång för andra värden, andra står på dessa värden sida mot suveräniteten. Denna aspekt av mänskliga strävanden visar sig i samhället ofta som en konflikt mellan individen och kollektivet. Liberaler talar för individens suveränitet mot kollektivets företrädare, etatistiska och nationalistiska riktningar talar för kollektivets intressen mot individernas suveränitet. Vänsterns traditionella program är ur denna synvinkel inbördes motsägelsefullt. Å ena sidan förekommer där liberala element, särskilt i motståndet mot gemensamma traditioner, å andra sidan kollektivism, som i Marx tänkande skulle kunna övervinna motsättningen mellan individen och samhället. Men när kollektivismen tillämpas i praktiken förespråkar den gruppens företrädare framför individen, desto mer som försök att förverkliga ett program för social rättvisa leder till en dominans för staten över samhället.

Konflikten mellan individen och kollektivet är i själva verket en konflikt som finns närvarande inom alla mänskliga strävanden. Individen kan inte leva utanför samhället, samtidigt som deltagandet i den samhällsliga interaktionen ålägger individen olika begränsningar.

Ur denna synvinkel och med tanke på individens och samhällets lycka är båda riktningarna nödvändiga, både den som försvarar de kollektiva intressena och den som försvarar individen. Men om de kollektiva intressena behandlas som separata och ställs i motsättning till de enskilda

individernas strävanden, då bygger man i praktiken ett antimänskligt program, man rör sig i riktning mot totalitarismen.

Här måste vi ta upp våldets problem. Å ena sidan löses nämligen konflikten mellan individen och dess kollektiv i allmänhet genom våld, å andra sidan förekommer särskilt drastiska begränsningar av individens suveränitet i alla slags kamporganisationer, alltså sådana som använder våld eller utsätts för våld. I ljuset av de moraliska principer som jag här pläderar för är våld alltid något ont, eftersom det radikalt begränsar suveräniteten för alla dem mot vilka det riktas. Den som erkänner det värdesystem som här presenteras bör alltså bestämt avvisa all våldsanvändning, precis som Evangeliet säger. Å andra sidan används våld överallt i världen, så ett samhälle som frånsade sig våldsanvändning skulle radikalt begränsa sin suveränitet. Vare sig vi vill eller inte måste vi acceptera våld som försvar mot annat våld. Om våldet väl börjar användas brukar det tyvärr sprida sig och sina principer. Våld är alltid något ont och bara ibland kan det vara ett nödvändigt ont, nämligen när det stoppar annat våld: väpnad aggression, nationellt förtryck, berövande av medborgarliga rättigheter. Det löser inga andra problem, tvärtom, det försvårar lösningen av dem. Det jag säger ovan syftar på krig, uppror, revolutioner osv. Det finns dock ytterligare ett slags våld som är mycket mer allmänt använt och accepterat. Jag tänker på det våld som används av staten. Det råder ingen tvekan om att samhällsligt samarbete, såvitt vi vet, är omöjligt utan en stat. Staten är i sin tur en organisation för samhällsligt samarbete som är överordnad andra, utrustad med medel och maktbefogenheter nödvändiga för att med våld tvinga alla deltagare i samarbetet att acceptera vissa mål och principer. I den mån statsorganisationen uppfyller dessa funktioner begränsar den i motsvarande grad medborgarnas suveränitet, och såvitt vi vet är detta ett nödvändigt ont. Drömmen att avskaffa staten föds ur en moralisk radikalism, den är ett försök att tillämpa Evangeliets principer i hela det mänskliga livet och inte bara i ett av dess områden, nämligen den personliga sfären - du skall icke dräpa hemma, men du får dräpa i kriget, du skall icke stjäla ur någons ficka, men du får stjäla vid fördelningen av nationalprodukten. Den som vill leva enligt Evangeliet kan inte avvisa idén att avskaffa staten, men den går inte att genomföra i den närmaste framtiden. Jag måste alltså acceptera staten, men det betyder absolut inte att jag bör avstå från etiska bedömningar av detta samhällsliga verksamhetsområde eller från försök att begränsa den. Å ena sidan är staten en maktapparat som i grunden är avskild från samhället, åtminstone i den mån det behövs för att uppfylla de funktioner som hänger samman med våldsutövning. Å andra sidan är alla medborgare underordnade maktapparaten vad gäller genomförandet av det samhällsliga samarbetet samtidigt som maktapparaten är underställd medborgarna vad gäller lagstiftning och kontrollmakt. I en totalitär stat är hela det samhällsliga samarbetet organiserat av statsmakten, därmed är medborgarna helt och hållet underordnade maktapparaten och deras lagstiftande makt är en fiktion. Att begränsa statens tvångsbaserade maktapparat innebär dels att öka betydelsen av samhällets lagstiftande och kontrollerande funktioner, alltså att skapa sociala rörelser och organisationer oberoende av statsmakten; dels att i den verkställande sfären öka betydelsen av samarbete organiserat av kommunala självstyresorgan och andra slags självstyrande rörelser och grupper.

Självstyre är en institution för direktdemokrati, vilket betyder att styrningen och planeringen inte är avskilda från verkställandet. En självstyrande organisations verksamhet ligger alltså mycket nära en individuell skapares verksamhet: en hantverkare eller poet som skapar idén till det som ska skapas och även ger idén en materiell form, till exempel framställer en sko, en dikt eller ett bord. Endast i ett system med självstyre är kollektivt skapande möjligt, självstyrelsen är den organisatoriska form för samhällslivet som bäst förverkligar varje människas suveränitet och skapande. Denna organisationsform är dock möjlig endast i smågrupper, med några tiotals eller på sin höjd hundratals medlemmar. Sådana grupper kan slå sig samman till bredare rörelser men för att bevara sin självstyrande karaktär måste de bevara sin självständighet, rätten att besluta om sig själva. Kort sagt: en massrörelse bestående av självstyrande grupper är möjlig endast som federation. Den parlamentariska demokratin är en representativ demokrati och alltså inget självstyre, den kan till och med betraktas som självstyrets motsats. Den kräver som sagt att man skiljer den lagstiftande

sfären från den verkställande och skapar en särskild administrativ apparat. Från denna apparats perspektiv innebär allt som i den verkställande sfärens samhälleliga samarbete inte är underordnat staten ett hot om desorganisering. Statsapparaten strävar alltså efter begränsning av initiativ från självstyrande grupper och dessa i sin tur strävar efter att begränsa staten.

Jag talar här för självstyre och begränsning av staten, men jag understryker att detta inte kan genomföras via dekret utan i en process där samhället organiserar sig självt. Jag skulle vilja att i denna fråga gäller principen att alla de problem som människor kan och klarar av att lösa utanför den statliga organisationen också ska lösas utanför denna. Det gäller uppgifter som kan lösas såväl av lokalsamhällen, yrkesgrupper etc som av hela samhället i folkrörelser oberoende av statsmakten. Den parlamentariska demokratin är den enda hittills kända form för utövande av statsmakt där medborgarna kan begränsa staten genom sina självstyresinitiativ. Antalet statliga påbud och förbud kan minskas i samma mån som det finns ett samhälleligt självstyre och därmed även självdisciplin.

Motsättningen mellan individen och kollektivet skulle jag som synes vilja ersätta med en konflikt mellan staten och självstyresrörelsen. Jag inser naturligtvis att det även i självstyresrörelsen kommer att uppstå konflikter mellan individen och gruppen. I små självstyrande grupper kan dock en sådan konflikt överbryggas så väl som möjligt med minsta möjliga begränsning för någondera sidan. I ett urbaniserat, öppet samhälle med parlamentarisk demokrati kan dessutom var och en relativt fritt välja grupp, byta grupp eller helt och hållet dra sig undan samhällsaktivitet under fritiden. Självstyresrörelsen å sin sida kan vid politisk pluralism effektivt försvara individens suveränitet.

Om vi förstår nationalismen som en sådan idéinriktning där människans bästa och suveränitet är underordnade nationens bästa och suveränitet krävs våld för att förverkliga nationalisternas program. I praktiken är alltså nationens bästa i de nationalistiska riktningarnas perspektiv identiskt med statens bästa i motsats till individernas bästa. Från den synpunkten är Moczulskis åtskillnad mellan den nationalistiska strömningen och den som han kallar självständighetsinriktad av liten praktisk betydelse även om den logiskt sett är riktig. Den inställning jag här talar för står vad gäller överordnade värderingar i grundläggande motsättning till nationalismen.

Inställningen till de idéer som Moczulski framlägger beror på om han betraktar staten som ett överordnat värde jämfört med människans goda eller tvärtom som sekundärt, instrumentellt. En idépolitisk inriktning som uppträder till försvar för staten, eller i ett bredare perspektiv för kollektiva intressen, och som motsätter sig individualismen, är utan tvekan ett nödvändigt inslag i ett demokratiskt parlamentariskt system. Chansen att förverkliga ett program där människan och samhället är subjekt blir större ju mer konstruktiv samverkan kan bli mellan olika inbördes motsatta idépolitiska inriktningar. En sådan samverkan är dock endast möjlig om man har gemensam syn på de grundläggande överordnade värderingarna. Man får inte vika från människans goda som överordnat värde.

Vi och de främmande

I inledningen till den citerade artikeln ”Memorial” distanserar sig författaren entydigt från idén att den polska oppositionen skulle söka hjälp hos de politiska krafterna i Väst i allmänhet, och nämner särskilt bland dem eurokommunisterna¹¹. Det kanske syftar på mitt brev till Berlinguer¹², det enda

11 Detta är en beteckning på de västliga kommunistpartier (i bl a Italien, Spanien, Belgien och Mexiko) som under andra halvan av 70-talet accepterade den parlamentariska demokratin som system och gick in för att avskaffa kapitalismen genom parlamentariska reformer i stället för revolution. De var också motståndare till Sovjetunionens ledande roll i den internationella kommunistiska rörelsen.

12 Kuroń skrev brev till Enrico Berlinguer, ledare för det italienska kommunistpartiet, direkt efter strejkerna och arbetardemonstrationerna i bl a Radom och Ursusfabriken 1976. Denna text fick stora efterverkningar i väst. Den 20

kända exemplet på ett öppet försök i denna riktning. Samtidigt deklarerar Moczulski att han är beredd att samordna den polska inrikespolitiken med grannländerna, och han understryker att det även gäller Sovjetunionen.

I nummer tre av tidskriften *Opinia* återvänder samme författare till dessa tankar, och återigen kommer hotet från eurokommunisterna. Han presenterar ett koncept han kallar Nya Jalta. Det går ut på att som följd av en trolig valseger för eurokommunisterna i Italien och Frankrike kommer uppdelningen av världen mellan Sovjetunionen och USA att förändras. Nämligen på så sätt att i Polen bildas förutom det existerande kommunistpartiet ett eurokommunistiskt parti.

Jag har inte för avsikt att här diskutera förändringarna i den västeuropeiska kommunismen. Det grundläggande problemet huruvida det rör sig om verkliga förändringar eller bara är ett trick för att vinna väljare är för närvarande olösligt. Men jag förstår inte riktigt varför Sovjetunionen, med tanke på de problem man redan har med kommunistpartierna utanför det egna militära maktblocket, till råga på allt skulle våga sig på att officiellt riva principen om ett parti, en väg och en ideologi i Polen. Allt detta är dock endast spekulationer som inte går att diskutera. Däremot är den västliga allmänna opinionens inställning till den polska oppositionen enligt min mening en mycket viktig fråga, och eftersom min åsikt om den saken skiljer sig fullständigt från Moczulskis vill jag gärna ta upp den här.

Samhällets och statens suveränitet kräver att alla slags inre konflikter inom samhällets och statens ram löses genom samhällets egna krafter. Samhälleliga konflikter innebär ju konflikter mellan olika samhällsmedlemmars strävanden, mellan olika grupper, rörelser och organisationer inom samhället. Konflikterna är oundvikliga och det samhälleliga samarbetet kan fortgå utan störningar endast om de löses så fullständigt som möjligt, alltså om samarbetet så fullständigt som möjligt strävar efter att förverkliga alla dessa strävanden. En extern intervention till förmån för någon sidas strävanden minskar möjligheten att förverkliga andra strävanden och deformerar därmed det samhälleliga samarbetet. Läget blir dock annorlunda om samhällets konflikter har betvingats på så sätt att en av sidorna radikalt har begränsat suveräniteten för alla grupper och individer med andra åsikter, det vill säga när de mänskliga och medborgerliga rättigheterna inte upprätthålls. Försvar av de mänskliga rättigheterna är inget hot mot det samhälleliga samarbetet, även om försvaret sker med hjälp av externa krafter, eftersom respekt för de mänskliga rättigheterna är ett nödvändigt villkor för ett lyckat samhälleligt samarbete. I Polen försvarar oppositionen de mänskliga rättigheterna och, än viktigare, vårt land är inte suveränt. Sovjetunionen är en mycket viktig faktor för vår inrikespolitik, vilket Moczulski själv erkänner. Under dessa förhållanden gör alla former av begränsningar av det sovjetiska inflytandet över Polen att vårt samhälles och även vår stats suveränitet ökar. Den kraft som kan begränsa detta inflytande är - som erfarenheten visar - den allmänna opinionen i väst. Sovjetunionen är av både ekonomiska och militära skäl (Kina¹³) beroende av väst, och västs politik styrs av den allmänna opinionen som alltså är en mycket viktig faktor att räkna med.

Givetvis kan den inte ersätta vår egen aktivitet, ingen kan ju hjälpa oss bättre än vi själva, ändå skulle den polska allmänna opinionens kraft vara väldigt mycket mindre utan väst. Det är troligt att om vi inte hade stöd från den allmänna opinionen i väst skulle det krävas allvarliga oroligheter bland det polska folket, eller åtminstone ett omedelbart hot om oroligheter, för att få regimen att ta hänsyn till folkets vilja. Detta är en mycket kostsam och osäker metod. Därför måste den polska

juli 1976 vände sig det italienska kommunistpartiet till det polska och bad om en förklaring till arresteringarna och processerna mot arbetarna. Bland andra försök att söka hjälp i väst kan nämnas t ex det öppna brevet till redaktionen för den vänsterinriktade franska veckotidningen *Le Nouvel Observateur* i juli 1976, som vädjade om stöd till de förföljda arbetarna från ”alla som hyllar den demokratiska socialismen”, och som var underskrivet av bl a Adam Michnik, prästen Jan Zieja och skådespelaren Halina Mikołajska.

13 Kina visade sig vara en ofrivillig allierad till det polska folkets suveränitetssträvanden även 1956. Enligt en teori blev det ingen sovjetisk intervention i Polen under arbetarupproret 1956 på grund av ett ultimatum till det sovjetiska kommunistpartiet från Kinas maktthavare. (Se Andrzej Werblan, *Stalinizm w Polsce*, [Warszawa 2008]).

oppositionen söka vägar att påverka den allmänna opinionen i väst, där faktiskt vänstern, bland den kommunisterna, har ett betydande inflytande. Även Moczulski håller med om detta när han tar upp möjligheten att kommunisterna skulle kunna segra i fria val i väst.

De tankar jag formulerat ovan är i politiska kategorier så banala att jag inte misstänker Moczulski för att inte känna till dem.

När oppositionen vädjar till den allmänna opinionen i väst hörs ett skrik från den officiella propagandan att vi begår landsförräderi, och den lydiga åklagarmyndigheten letar upp någon lämplig paragraf i strafflagen. Det är ingenting märkligt med det, eftersom både de förstnämnda och de senare arbetar för att skydda sovjetiska intressen i Polen. Jag har inte för avsikt att diskutera med den officiella propagandan, det är ingen diskussionspartner. De regimtrogna politiska skribenterna i tidningar som *Trybuna Ludu*, *Polityka* eller *Kierunki* säger ett, skriver ett annat och tänker något tredje, de vet knappt längre själva vad som är på riktigt och vad de bara gör för att behålla sina högt älskade anställningar.

Om däremot principen att inte vända sig till den västliga allmänna opinionen torgförs i en ocensurerad publikation, trots de uppenbara politiska skäl som talar för att göra det, då måste jag ta denna röst på fullt allvar. Uppenbarligen rör det sig här om ett motstånd av andra, mer principiella skäl. När någon motsätter sig ett så effektivt sätt att främja de överordnade värderingarna bör det troligen förstås som en moralisk ståndpunkt. Något i stil med: man ska inte visa främlingar sina smutsiga underkläder. Jag förstår verkligen inte riktigt varför underkläder som smutsats av Sovjetunionen eller i varje fall med stor sovjetisk medverkan ska döljas inför fransmän, engelsmän, tyskar och amerikaner. Men att jag inte delar den åsikten beror på de grundprinciper som jag står för. Det överordnade värdet är för mig varje människas goda, suveränitet och skapande, utan hänsyn till nationell, kulturell eller politisk tillhörighet. Mänskliga och medborgerliga rättigheter är därför för mig en universell fråga, och kampen för dessa rättigheter är gemensam för alla människor som tänker och känner som jag. Å andra sidan råkar det vara så att jag är född i det här landet och aldrig ens har varit utanför dess gränser. Bittra erfarenheter från min omogna ungdom har lärt mig att det bästa är det godas fiende. Man måste göra det som är möjligt på den plats där man lever, för de människor man känner och förstår och, viktigast av allt, för dem som som önskar det själva. Därför är jag i första hand intresserad av de människors goda som bebor detta land, och i samband med det även hela landets goda och respekt för mänskliga och medborgerliga rättigheter i det polska samhället - alltså polsk politik. Min verksamhet i Polen ser jag som mitt bidrag till förverkligandet av universella värden. Samtidigt som jag verkar för Polens suveränitet stödjer jag ukrainarnas, litauernas och vitryssarnas självständighetssträvanden. De är även mina strävanden, och detta oavsett att det dessutom ligger i Polens nationella intresse att de förverkligas, eftersom det skulle förändra vårt geopolitiska läge. När vi verkar för mänskliga och medborgerliga rättigheter i Polen och söker stöd hos den västeuropeiska allmänna opinionen deltar vi i motståndet mot totalitarismen i det sovjetiska socialistiska blocket, och därmed i kampen för mänskliga och medborgerliga rättigheter för alla invånare i det blockets länder. Samtidigt stödjer vi på detta sätt de antitotalitära krafterna i västliga politiska rörelser. Det är viktigt att komma ihåg att just med tanke på möjliga valsegrar för vänstern - däribland kommunisterna - i Västeuropa är det en högprioriterad uppgift att demaskera den sovjetiska socialismen inför denna vänster.

Som synes motsätter jag mig den princip om nationell egoism som Dmowski formulerat. Jag vill inte använda nationella eller kulturella kriterier, och än mindre raskriterier, för att dela in människor i "min sort" och "främlingar". Om vi alls ska dela in människor i kategorier kommer min sort för mig att vara alla de som står på de mänskliga rättigheternas sida, och främlingar blir alla de som sätter kollektivets eller organisationens bästa före de mänskliga rättigheterna.

Nationen är för mig ett överordnat värde i egenskap av kollektivt kulturellt subjekt, ett överordnat

värde för människor bosatta i ett och samma land. Detta land är något gemensamt gott för den grupp människor jag anser mig tillhöra. *Grundprincipen om patriotism* förverkligas å ena sidan genom att utveckla den nationella kulturen på ett sådant sätt att den deltar så fullständigt som möjligt i mänsklighetens kulturarv, å andra sidan genom att förverkliga de universella mänskliga värdena och de grundprinciper som hör samman med dem, och detta framför allt inom den egna sociala gemenskapen. Förstådd på detta sätt är *patriotismens princip* samtidigt *universalismens princip*: att verka till förmån för sin egen nation eller fosterland får inte vara riktat mot andra människor eller nationer, det borde vara den grundläggande formen av verksamhet till förmån för alla människor, alla nationer. Just därför menar jag att den polska demokratiska oppositionen borde anse Ukrainas, Vitrysslands, Litauens, Lettlands och Estlands sak som sin egen.

Nationen definierar jag - som synes - i relation till kulturen och identifierar den absolut inte med den grupp människor för vilken fosterlandet är något gemensamt gott. För att närmare precisera denna inställning tar jag hjälp av den judiska frågan som fortfarande är aktuell i det polska samhället. I mellankrigstidens Polen var den frågan stor och viktig. Nästan tre miljoner judar levde till stor del i tätt sammanhållna grupper med en egen kultur och en känsla av nationell särart. På grund av landets dåvarande gränser var också frågan om Polens tyskar, ukrainare, litauer och vitryssar viktig. Tyvärr kunde vi inte lösa problemen i ett multietniskt rikets anda. Det var illa, för dessa olösta problem gav upphov till många nationella olyckor. Dock tillkommer det verkligen inte oss att mästra våra fäder och farfäder för deras handlingar, ty problemen finns kvar trots att bara svaga spår återstår av multietniciteten och judar saknas helt. Tanken om ett Polen endast för polacker, eller ännu värre, endast för ”rena” polacker, dröjer fortfarande kvar och stöds av den officiella propagandan. Men ett sådant Polen finns inte och kan inte finnas. Det skulle nämligen vara ett Polen utan den jagiellonska kungaätten, utan nationalpoeten Mickiewicz, utan Chopin, upprorsledaren Kościuszko, självständighetsledaren Piłsudski. Utan kungaborgen Wawel, Wit Stwosz altarpuppats i Kraków och städer som Zamość, Gdańsk och Kraków. Om någon vill ha ett sådant Polen så varsågod, grunda det någonstans på Madagaskar.

Det judiska problemet återkom efter kriget med särskild kraft¹⁴. Förutom eventuell påverkan på människors tänkande från hatet och föraktet under de nyss genomlidna krigsåren var det ett faktum att de nya avskydda makthavarna ofta representerades av judar, alltså personer med judisk härstamning. Man bör dock komma ihåg att detta var en medveten rysk politik. Under tiden efter revolutionen sköts hundratals, tusentals ryssar ihjäl av letter på order av den polske adelsmannen Dzerzjinskij¹⁵. En annan polsk adelsman, Vysjinskij¹⁶, blev berömd som åklagare i de ökända Moskvaprocesserna, som ledde till massmord och förvisning av ännu större massor till arbetsläger. Att kasta skulden för stalinismen i Polen på judarna är givetvis meningslöst eftersom det inte var judiska stridsvagnar som påtvingade polackerna det kommunistiska systemet, och de som under stridsvagnarnas beskydd uppsteg till maktpositioner gjorde det inte i egenskap av judar, utan i egenskap av vänsteranhängare. Den enda grupp som bär en kollektivskuld för detta är vänstern, som jag framhållit ovan. Folkrepubliken Polen byggdes upp med terror under slutet av 40-talet och början av 50-talet och det är genom terror som makthavarna än idag har sitt mandat. De som idag utövar makten var verksamma redan då och är stolta över det, men det hindrar dem inte från att tala om judarnas skuld och försöka kasta skulden på sina motståndare.

14 Se text Jan Tomasz Gross, *Upiorna dekada* (Kraków, 2008).

15 Felix Dzerzjinskij [polsk stavning: Dzierżyński] (1877-1926), polsk-sovjetisk aktiv kommunist som deltog i oktoberrevolutionen i Petrograd 1917. Dzerzjinskij blev högste chef för Sovjetrysslands hemliga politiska polis, den så kallade Tjekan, som organiserade den statliga terrorn. Från 1924 var han som chef för Högsta ekonomiska rådet en av ledarna för tvångsindustrialiseringen av Sovjetunionen.

16 Andrej Vysjinskij [polsk stavning: Wyszynski] (1883-1954), sovjetisk åklagare och juridisk teoretiker. Under 30-talet var han åklagare i stalinismens viktigaste skådeprocesser. Vysjinskij blev känd som en jurist som var totalt undergiven makthavarna och nästan alltid krävde dödsstraff för de anklagade. Han inspirerade till systematisk tortyr av de anklagade och menade att lagens främsta uppgift var att främja kommunistpartiets vilja och politik.

I mars och maj 1968¹⁷ återkom i den officiella propagandan juden som fiende till Polen, partiet och socialismen, och samtidigt ansvarig för stalinismen, alltså för att kommunistpartiet införde socialismen i Polen. Det är ingen mening att delta i en sådan diskussion. En diskussion kräver argument, och författarna till dessa uttåg har inga argument. De tror att det polska folket har en misstro, ovillig eller rentav hatisk inställning till främlingar, till alla dem som inte är ”rena” polacker. Därför tror herr Dobraczyński¹⁸ och hans gelikar att de kan kompromettera oppositionen i folkets ögon genom att säga ”det är judar som driver oppositionell verksamhet i Polen”. Har de rätt? Personligen tror jag inte det, de enda som komprometterar sig är tesens upphovsmän. Men det kan vara tvärtom - så lite vet man om sitt eget folk i ett totalitärt system. Det går inte att utesluta möjligheten att Dobraczyński med fleras argumentation får en resonans hos en betydande del av det polska folket. Borde oppositionen i så fall ta hänsyn till detta i sin verksamhet? När statens propaganda förkunnar att Polen inte består av sådana som Blumsztajn¹⁹, Blajfer och Kuroń, då börjar många av oss fundera över om det verkligen är Bogusława Blajfer²⁰ som ska överlämna Jan Józef Lipskis brev²¹ till Waldheim, medan jag förklarar för dem som eventuellt är intresserade att jag inte har judiska förfäder. Både jag och de som funderar över våra representanters efternamn börjar därmed, vare sig vi vill eller inte, att tänka likadant som de personer vilka vi med tanke på våra överordnade värderingar betraktar som fiender. När propagandan under mars 1968 skrek ”jude” (eller som man då sade, ”sionist”), bestämde sig studenter med judiska förfäder för att inte uppträda som representanter för de grupper de verkade i.

När en tidning i Paris i maj 1968 skrev att anarkistungdomens ledare Cohn-Bendit²² var en tysk jude svarade de revolterande studenterna: ”Vi är alla tyska judar.”

Jag anser inte att man kan likställa studentrevolterna i Polen och Paris 1968. I Polen kämpade universitetsungdomen i fredliga demonstrationer för mänskliga och medborgerliga rättigheter mot ett totalitärt system, i Paris var demonstrationerna inte fredliga och de ägde rum i ett land med parlamentarisk demokrati.

Som jag framhöll ovan leder konfliktlösning med våld i en parlamentarisk demokrati till totalitarism oavsett avsikterna hos dem som använder denna metod. När det handlar om reaktionerna på antisemitismen står jag dock på de franska studenternas sida och håller inte med de polska.

Vi vill skapa ett Polen som är fosterland åt alla människor som vill leva där. Säkert behöver vi skilja oss åt på olika sätt, men inte enligt vilka efternamn vi har, vilket språk våra förfäder talade eller vilken nationalitet vi deklarerar i förhörsprotokollet. Den som vill dela in människor efter sådana kriterier är vår fiende och vi får inte dölja eller förtiga det, eller uppträda under andras standar.

Jag tror att nästa gång regeringspropagandan skriker ”jude” kommer den polska demokratiska oppositionen att svara: vi är alla judar.

17 Detta syftar på kommunistregeringens antisemitiska kampanj våren 1968 när judarna fick skulden för en våg av studentdemonstrationer som skakade regimen. Kampanjen ledde till att tiotusentals judar tvingades lämna Polen. Många av dem kom till Sverige.

18 Jan Dobraczyński (1910-94), katolsk regimtrogen författare och skribent.

19 Seweryn Blumsztajn lärde känna Kuroń på 50-talet. Han var en av ledarna för studentrörelsen i Warszawa på 60-talet och på 70-talet aktiv i oppositionsrörelsen KOR. Numera är han journalist och har en chefsposition på Polens största dagstidning Gazeta Wyborcza, där f ö den kände oppositionsledaren från kommunisttiden, Adam Michnik, är chefredaktör.

20 Bogusława Blajfer (1945-2002), aktiv i studentrörelsen på 60-talet, dömd till 3 års fängelse. Samarbetade på 70-talet med KOR. Hon utvandrade till Sverige 1979.

21 Den oppositionelle socialisten Jan Józef Lipski skrev 1977 ett brev till FN:s generalsekreterare Kurt Waldheim med en bön om hjälp till de arbetare och KOR-medlemmar som förföljdes efter protesterna 1976.

22 Daniel Cohn-Bendit var ledare för studentprotesterna i Frankrike och Tyskland 1968 och senare en av grundarna för De gröna i Tyskland. Numera är han medordförande i den gröna partigruppen i EU-parlamentet.

En sådan deklARATION, ett radikalt avståndstagande från antisemitismen, vore desto viktigare som det numera inte finns några judar i Polen. Det är antisemiterna som uppfinner dem och pekar på förfäder, utseende, efternamn eller till och med inställning till antisemitismen. Vi bör därför tydligt deklarerera att en människas nationella tillhörighet bara kan avgöras av henne själv, och varje annan metod är rasistisk. Det jag sagt ovan berör dock även andra människor som vill leva i Polen och som kallar sig själva vitryssar, litauer, ukrainare, slovakar, tatarer, judar, tyskar osv. De är bara små rester av landets gamla mångfald av språk, kulturer och trosuppfattningar, men den polska kulturen har växt fram just ur denna mångfald. Patriotism som jag förstår begreppet innebär omsorg om Polen, fosterland för alla dem som vill leva i detta land, och för dem som har levt här under årtusenden och genom sitt arbete, sin kamp, sin kunskap och sin förmåga har skapat våra gemensamma tillgångar.

I samband med dessa sista tankar vill jag också ta upp problemet med den politiska rörelsens popularitet i relation till de politiska krav den verkar för.

Det har hänt mer än en gång att olika politiska grupperingar på jakt efter folkligt stöd har avstått från att hävda vissa grundprinciper, och det har hänt att de nått politiska framgångar på detta sätt. Allting är möjligt och även framgångsrikt när man försöker överta makten i ett odemokratiskt system. För den demokratiska rörelsen är dock varje form av lögn skadlig, och att dölja sina grundprinciper är ett sätt att ljuga.

Den demokratiska rörelsen strävar inte efter makt utan efter att bygga ett sådant samhällssystem där allmänheten har inflytande på statsmakten. Alltså är inte det folkliga stödet för själva rörelsen lika viktigt för oss som det folkliga stödet för de grundprinciper vi vill förverkliga i samhället. Därför måste vi hävda dessa idéer och förverkliga dem i praktiken redan här och nu.

Artikeln publicerades första gången 1978 i Paris på exilförlaget Instytut Literacki.